

چاپ دوم

درآمدی بر

تاریخ فرهنگی بلدان در ایران

محمد سعید ذکایی
مریم امن پور

درآمدی بر تاریخ

فرهنگی بدن در ایران

به نام آنکه جان را فکرت آموخت
چراغ دل به نور جان برافروخت

سرشناسه	: ذکایی، محمدسعید، ۱۳۴۴-
عنوان و نام پدیدآور	: درآمدی بر تاریخ فرهنگی بدن در ایران / نویسندگان: محمدسعید ذکایی، مریم امن پور.
مشخصات نشر	: تهران: تیسرا، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	: ۴۳۹ ص؛ مصور، جدول، ۲۱×۱۴/۵
فروست	: فرهنگ و اجتماع؛ ۲۰.
فروست	: نگاشت شهر؛ ۳۷.
شابک	: ۲۰۰۰۰۰ ریال؛ 978-600-6662-38-1
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
موضوع	: بدن انسان - جنبه‌های اجتماعی.
موضوع	: بدن انسان - جنبه‌های اجتماعی - ایران.
موضوع	: بدن انسان در فرهنگ همه‌پسند.
موضوع	: بدن انسان - جنبه‌های مذهبی.
شناسه افزوده	: امن پور، مریم، ۱۳۵۲-
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۱ د ۸ ذ / ۶۳۶ HM
رده‌بندی دیویی	: ۳۰۶/۴
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۰۴۹۴۸۱

چاپ دوم

درآمدی بر تاریخ

فرهنگی بدن در ایران

دکتر محمدسعید ذکایی
عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبایی
مریم امن پور

انتشارات نیسا

درآمدی بر تاریخ فرهنگی بدن در ایران

نویسنده: دکتر محمدسعید ذکایی، مریم امن پور

مدیر تولید: سید محمدرضا بهلول

چاپ اول: بهار ۱۳۹۲، چاپ دوم: بهار ۱۳۹۳، شماره نشر: ۴۸

ویراستاران: مزگان فرجی، معصومه ارچندانی، نمونه خوان: فاطمه ملک محمدی، طراحی جلد: نرگس صفری

لیتوگرافی: کارا، چاپ: دالاهو، صحافی: فرانگر، ناظر فنی چاپ: مصطفی شریفی

تعداد: ۱۰۰۰ نسخه، قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان، شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۶۶۲-۳۸-۱

همه حقوق چاپ و نشر این اثر محفوظ است. استفاده از مطالب با ذکر منبع بلااشکال است

انتشارات تیسسا

تهران، میدان بهارستان، خیابان ظهیرالاسلام، پلاک ۶ واحد ۳، تلفن: ۳۳۹۹۹۴۲۳، ۳۳۹۹۲۴۷۰

www.teesa.ir   iTeesa@mail.com

فهرست

۹	فصل اول: مقدمه
۲۳	ملاحظات روش شناختی: روش شناسی تاریخ فرهنگی
۲۶	داده‌های تصویری مربوط به بدن
۲۹	بدن، پوشش و زیورآلات
۳۲	ژست‌ها و حالات
۳۳	منابع پژوهش
۳۸	فصل دوم: مطالعات فرهنگی بدن
۴۳	تغییر و اصلاح بدن
۴۷	مد و مدگرایی
۴۸	وبلن و مصرف کاذب
۴۹	زیمل: مد، صورتی اجتماعی
۵۱	بلومر: مد، انتخابی جمعی
۵۴	بورديو: رقابت در میدان مد
۶۰	بدن، فرهنگ جسمانی و روابط قدرت
۶۷	نقشه‌بندی اجتماعی و فرهنگی بدن
۷۳	گفتمان‌های بدن
۸۰	نتیجه‌گیری
۸۲	فصل سوم: گفتمان‌های بدن در ایران
۸۵	گفتمان‌های جامعه‌شناختی بدن
۸۹	گفتمان‌های ادبی بدن
۹۴	گفتمان دینی بدن

۹۸	گفتمان‌های پزشکی بدن
۱۰۰	تحول گفتمان‌های بدن در ایران
۱۰۲	۱. گفتمان امپراتوری
۱۱۳	۲. گفتمان مشروطه
۱۲۲	۳. گفتمان مدرنیته
۱۲۹	۴. گفتمان دینی
۱۴۰	نتیجه‌گیری
۱۴۶	فصل چهارم: بدن، مکان و فضا
۱۵۰	۱. عصر امپراتوری
۱۶۶	۲. عصر مشروطیت
۱۷۱	۳. عصر مدرنیته
۱۸۰	نتیجه‌گیری
۱۹۰	فصل پنجم: بدن و ارتباطات غیر کلامی
۱۹۵	جایگاه ارتباطات غیر کلامی در علوم اجتماعی
۱۹۸	فضا و قدرت
۱۹۸	نزدیکی و ابراز صمیمیت
۲۰۰	ژست‌ها و حرکات بدنی
۲۰۱	آهنگ و لحن صدا
۲۰۲	جایگاه ارتباطات غیر کلامی در ادبیات
۲۰۸	جایگاه ارتباطات غیر کلامی در مذهب
۲۱۱	جایگاه ارتباطات غیر کلامی در پزشکی
۲۱۳	ارتباطات غیر کلامی بدن در ایران
۲۱۴	۱. عصر امپراتوری
۲۲۲	۲. عصر مشروطیت
۲۲۶	۳. عصر مدرنیته
۲۳۱	نتیجه‌گیری
۲۶۰	فصل ششم: پوشاک
۲۶۲	۱. جایگاه لباس در علوم اجتماعی
۲۶۴	۲. جایگاه لباس در ادبیات
۲۶۷	۳. جایگاه لباس در مذهب
۲۷۱	۴. جایگاه لباس در پزشکی

فهرست ۷

۲۷۳	پوشاک در ایران.....
۲۷۴	۱. عصر امپراتوری.....
۲۸۶	۲. عصر مشروطه.....
۲۹۳	۳. عصر مدرنیته.....
۳۰۱	نتیجه گیری.....
۳۱۲	فصل هفتم: بدن و سلامت.....
۳۱۷	جایگاه سلامت در علوم اجتماعی.....
۳۲۰	جایگاه سلامت در ادبیات.....
۳۲۴	جایگاه سلامت در مذهب.....
۳۲۹	سلامت در علم پزشکی.....
۳۳۳	سلامت و تندرستی در ایران.....
۳۳۴	۱. عصر امپراتوری.....
۳۴۳	۲. عصر مشروطیت.....
۳۵۲	۳. عصر مدرنیته.....
۳۶۱	نتیجه گیری.....
۳۷۲	فصل هشتم: تغییر و اصلاح بدن.....
۳۷۷	تغییر و اصلاح بدن در علوم اجتماعی.....
۳۸۳	تغییر و اصلاح بدن در ادبیات.....
۳۸۵	تغییر و اصلاح بدن در مذهب.....
۳۸۹	تغییر و اصلاح بدن در پزشکی.....
۳۹۲	تغییر و اصلاح بدن در ایران.....
۳۹۳	۱. عصر امپراتوری.....
۴۰۴	۲. عصر مشروطیت.....
۴۰۹	۳. عصر مدرنیته.....
۴۱۶	نتیجه گیری.....
۴۲۶	کتابنامه.....

فصل اول: مقدمه

حوزه مطالعات بدن که تاکنون در سلسله مراتب سنت‌ها و شاخه‌های علوم اجتماعی و به‌ویژه جامعه‌شناسی کم‌اهمیت، حاشیه‌ای و تا اندازه‌ای کم‌منزلت بود، در چند دهه اخیر به حوزه‌ای پویا، پراهمیت و جذاب برای طیف روزافزونی از محققان در سنت‌های جامعه‌شناسی غربی و غیرغربی تبدیل شده است. آنچه جاذبه و اهمیت این توجه را بیشتر برجسته می‌سازد، فضای بین‌رشته‌ای مطالعات بدن و دستورکارهای متنوع آن است. شاید سنت فرهنگی مطالعات این قلمرو را که در چند دهه اخیر با مطالعات تاریخی نیز پیوند یافته و در قالب سنت مستقل تاریخ فرهنگی بدن، آثار و مطالعات زیادی پدید آورده است، بتوان از جمله پررونق‌ترین رویکردهای مطالعاتی در این حوزه دانست. اثرش جلدی تاریخ فرهنگی بدن انسان که انتشارات برگ در سال ۲۰۱۰ منتشر کرد (و ترسیم‌کننده سویه‌هایی از تحولات فرهنگ جسمانی در اروپا از عهد عتیق تا زمان حاضر است) و همچنین، وجود بیش از ۲۰ نشریه

تخصصی در این قلمرو که برخی از آنها در کشورهای شرق آسیا به چاپ می‌رسد، بر اهمیت این حوزه مطالعاتی تأکید می‌کند.

مطالعات فرهنگی بدن به شرح، تحلیل و گاه مقایسه کنش‌های جسمانی در متن فرهنگی و اجتماعی آن می‌پردازد و رفتارهای بدنی را علاوه بر وجه زیستی و عینی آن، سازه‌های زبانی، گفتمانی، تاریخی و البته اجتماعی و فرهنگی می‌داند. این مطالعات، دربرگیرنده طیف وسیعی از موضوعات و مقولات مطالعاتی است که از جمله آنها می‌توان به مطالعات ورزش و بازی و تفریح، سلامت و بهداشت، اصلاح و تغییر بدن، آداب و منش‌های رفتاری، پوشش و تزئین بدن، مکان و فضا، ارتباطات غیرکلامی، مد و زیبایی، روابط جنسی، بیماری و مرگ و رابطه میان بدن و نیروهای ماوراءالطبیعه اشاره کرد. بدیهی است این گستره وسیع، مستلزم به‌کارگیری مفهوم‌سازی‌های پیچیده و متنوعی از مجموعه شاخه‌های علوم انسانی، اجتماعی، هنر، علوم دینی و البته، استفاده از ابزارهای روش‌شناختی گوناگون برای هدایت آنهاست.

رونق تدریجی توجه به مطالعات بدن در ایران، به‌دلیل طراحی‌های تقلیل‌گرایانه در تولید ابزارهای پژوهشی یا تلاش محدود برای ایده‌پردازی‌های نظری، دستاوردهای چشمگیری نداشته است؛ با این حال، شرایط تاریخی، توسعه‌ای و تنوع و پویایی فرهنگی ایران، فرصت بی‌بدیلی را برای توسعه مطالعات این حوزه فراهم می‌کند. بررسی آداب و فرهنگ بدن در وهله نخست، امکانی برای مطالعه تغییر اجتماعی است. بدن وجه مهمی از فرهنگ عمومی، ارزش‌ها و شیوه زندگی ساکنان یک سرزمین را آشکار می‌کند. تجربیات بدنی را نباید صرفاً در جوهره فردی آن نگریست. این رفتارها دلالت‌های آشکاری برای تنظیم روابط، تعاملات اجتماعی موجود و نشانه‌ها و علائمی از نظم اجتماعی

را در خود نهفته دارند. سنت پیکره‌گرایی *الیاس* که تجلیات ارزش‌های جامعه را در مدیریت بدن جست‌وجو می‌کند یا سنت گفتمانی *فوکو* که به قدرت و انضباط اجتماعی در متن هیبت ظاهری و عرصه بدن اشاره می‌کند، گواهی بر این موضوع محسوب می‌شوند.

ویژگی‌هایی چون تاریخی‌بودن و متن‌مندبودن و نیز موقعیت ویژه‌ای که بدن‌ها به عنوان واسط و میانجی حوزه‌های خرد و کلان اجتماعی، آن را تجربه می‌کنند، این امکان را فراهم می‌کند تا از بدن، به‌مثابه متنی برای تأمل در شناخت نظام‌های اجتماعی و سیاسی گوناگون و بررسی تنوعات و تفاوت‌های جغرافیایی استفاده شود؛ بنابراین، می‌توان انتظار داشت که مطالعه و بررسی مباحث این حوزه، در مفهوم‌سازی و نظریه‌پردازی اجتماعی در ایران راهگشا باشد. این ویژگی، با توجه به فضای مفهومی و روشی این حوزه که فضایی بین‌رشته‌ای محسوب می‌شود، امکان اشتراک و انباشت تجارب محققان با جهت‌گیری‌های متفاوت نظری (انتقادی، ذات‌گرا، پسامدرن، پسااستعماری و غیره) را فراهم کرده، در نتیجه فرصت بیشتری برای تولید دانش بومی و اصیل و احتمالاً نقد دیدگاه‌ها و نظریه‌های مربوط به تحول مناسک و عادات و ژست‌های جسمانی در کشورهای غربی مهیا می‌کند؛ بدین ترتیب، مطالعات بدن، فرصت مناسبی را برای پیوند علوم انسانی و اجتماعی در ایران به وجود می‌آورد.

وجه دیگر اهمیت این حوزه، ضرورت آن برای شناخت تعارضات، تنش‌ها و شکاف‌های هویتی در ایران است. بدن به‌مثابه نقطه ثقل هویت فردی در برخی موارد، موضوعی برای منازعات گفتمانی و رفتاری در پهنه تاریخ ایران بوده است. این ماهیت هویت‌بخش، آشکارا بدن را به عرصه‌ای محوری در سیاست فرهنگ تبدیل می‌کند؛ ازاین‌رو، مهیاکردن

مجال‌های برای تشریح تاریخی قرائت‌ها و گفتمان‌های متنوع آن، زمینه بهتری برای اتخاذ نگرشی انسجام‌بخش و دمکراتیک‌تر نسبت به آن فراهم می‌کند و نیز ظرفیت مثبت بدن‌های اجتماعی را بیشتر به خدمت می‌گیرد. آشنایی با اقتضائات فرهنگ بدن در متن زندگی مدرن امروزی، به‌ویژه در کلان‌شهرها (مثلاً، افزایش سرعت در زندگی شهری و آثار آن بر ارتباطات انسانی یا تأثیر آن بر هویت‌های فضایی و مکانی)، فرصت‌های بهتری را برای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در بسیاری از حوزه‌های حیات اجتماعی فراهم می‌سازد.

بدن، محمل اصلی تجارب و تعاملات روزمره افراد و بستر مهم تولید، نمایش و مشارکت در فرهنگ عامه‌پسند است. پرداختن نظام‌مند به آداب مدیریت و حرکات بدن در متن زندگی روزمره، به‌خصوص در کلان‌شهرها، اطلاعات زیادی را در زمینه دینامیسم فرهنگی به دست داده و به ردیابی تأثیرات فرهنگی و غیرفرهنگی داخلی و خارجی بر آن و شناسایی گفتمان‌های مهم بر سازنده هویت اجتماعی کمک می‌کند. مطالعه تاریخ فرهنگی بدن، نشانه‌ها و مصادیق مهمی را از تأثیرپذیری و تحولات برآمده از مجاورت بیشتر با فرهنگ مصرفی غربی در دوره معاصر آشکار می‌کند. به‌همان‌سان، با توجه به تراکم و پیچیدگی بیشتر سرمایه‌های بدنی در متن جامعه شهری، به‌ویژه کلان‌شهری، چنین مطالعاتی آشنایی بیشتری از فرایند و مکانیسم تأثیرپذیری و تأثیرگذاری فرهنگ شهری بر سبک زندگی گروه‌های مختلف اجتماعی به دست می‌دهند.

مطالعات بدن در سیاست‌گذاری‌های شهری نیز، حوزه‌ای کارآمد و جاذب به شمار می‌آید. با توجه به اهمیت استراتژیک بسیاری از مؤلفه‌های مربوط به مدیریت بدن (مانند پوشش، بهداشت و سلامت، فرهنگ شهری

و شهروندی و احساس نشاط) در مدیریت عمومی زندگی شهری، تدوین این کتاب، ایده‌های مفیدی برای ترویج برخی عادات شهروندی در متن زندگی شهری مدرن ایران فراهم می‌کند تا از طریق آن، تغییرات مثبتی را در ارتباطات بین‌فرهنگی اقشار و گروه‌های مختلف فرهنگی ساکن در شهرهای بزرگ ایجاد کنیم؛ برای مثال، تراکم انسانی در روابط و تعاملات اجتماعی در محیط‌های شهری این انتظارات را از شهروندان پدید می‌آورد تا تکنیک‌های بدنی مقتضی را به کار گیرند و حواس و تکنیک‌های بدنی خود (دیدن، شنیدن و غیره) را متناسب با این بستر پیچیده تنظیم کنند. شیوه راه‌رفتن، راه‌دادن به دیگر عابران در پیاده‌روهای کوچک و شلوغ شهری، خیره نگاه‌نکردن به دیگران، لباس و پوشش منطبق با فضای فرهنگی در حوزه‌های عمومی و موقعیت‌های مختلف شهری، لبخندزدن و آسان‌گیری در مواجهه با دیگر مردم، استفاده از لباس‌های تمیز و به‌کاربردن بوی خوش، پرهیز از استراق سمع یا نگاه‌کردن به حریم خصوصی افراد، تنها نمونه‌های کوچکی از کدها، فضایل و ویژگی‌هایی است که فرهنگ شهری طلب می‌کند.

از سوی دیگر، با ملاحظات دیگری در برنامه‌ریزی، ردیابی تحولات فرهنگ جسمانی در ایران، امکانی را برای ارزیابی مداخلات سیاستی در ایجاد انضباط، نشاط و سلامت جسمی و روحی و تقویت جنبه‌های زیبایی‌شناختی (مثلاً در مبلمان شهری) شهرهای بزرگ فراهم می‌کند. بدیهی است به‌کارگیری برخی تجارب مثبت و احتراز از تکرار تجارب ناموفق، ظرفیت‌های بیشتری در تقویت رفتارهای مدنی شهروندان ایجاد می‌کند.

در فصول مختلف کتاب حاضر، همواره بر این ایده محوری تأکید شده است که در مسیر تحول هیجان‌ات و کنش‌های جسمانی در بستر

تاریخی ایران، دین مهم‌ترین عامل در تعیین و نظم‌دهی به فرهنگ بدن و هنجارهای مختلف آن در زندگی روزمره بوده است و اگرچه در مسیر تحولات مربوط به دوران مدرن، به درجاتی تحت‌الشعاع هنجارها و گفتمان‌های مدرن و انتظام‌بخش مربوط به قدرت بوروکراسی‌های دولتی قرار گرفته است، همچنان دلالت‌ها و انگیزش‌های معنابخش زیادی را برای کردارها و هیجانات جسمانی فراهم می‌کند. تغییر در عادات و رفتارهای بدنی در ایران در قرن حاضر هرچند به درجاتی برآمده از تفکیک اجتماعی بوده است، کمتر در فرایندی خودجوش و به‌اصطلاح از پایین به بالا شکل گرفته است. روندها و الگوهایی چون انعطاف‌پذیری، تنوع و تکثر، رسمی‌شدن و به دنبال آن (یا به موازات آن) غیررسمی‌شدن، نمایشی‌شدن، دمکراتیزه‌شدن که در حال حاضر، وجه مشخصه بسیاری از کدهای رفتاری و هیجانی بدن در ایران محسوب می‌شوند، بیش از آنکه در فرایندی تاریخی و با تحولات ساختاری و نهادین جامعه سنتی همراه باشند و بر پایه و در امتداد آن شکل گیرند، متأثر از رویارویی و تأثیرپذیری مستقیم و غیرمستقیم از کانون‌های معنایی غیرایرانی و به‌ویژه غربی هستند. این گزاره به معنای نفی جلوه‌ها، ارزش‌ها و نگرش‌های دیرپای فرهنگی و دلالت‌های آنها در مدیریت ارتباطات بدنی نیست. فرهنگ دینی، زبان، جغرافیا، قومیت و حافظه‌های فرهنگی و تاریخی، تمایلات و سبک‌های بدنی را تعریف و جهت می‌دهند. بااین‌حال، گسترش تعاملات اجتماعی و فرهنگی و توسعه تحرک اجتماعی، به تنوع‌بخشی بیشتر انگیزه‌های انتظام‌بخش مدیریت بدن و تأثیرگذاری کمتر معیارهای هنجاری خواهد انجامید.

در تدوین فصول مختلف این کتاب، که به‌ناچار تنها انعکاس‌دهنده بخشی از تجارب، رفتارها و جلوه‌های بدن جسمانی و پدیدارشناسی آن

به شمار می‌آیند، تلاش بر این بوده است تا با برگزیدن ساختار تقویمی یکسانی در هدایت مباحث، ایده‌ها، مفاهیم و گزاره‌هایی را در خصوص تحولات گفتمانی، تغییرات ارزشی و جهت‌گیری رفتاری بدن در حوزه‌های منتخب مورد بحث قرار دهیم.

فصل دوم، به شرح سنت مطالعات فرهنگی بدن و مباحث و دستور کار آن اختصاص دارد. سنت فرهنگی که در نقطه تلاقی طیفی از حوزه‌ها و رشته‌های علوم اجتماعی و انسانی قرار دارد، کانون توجه خود را بر معناسازی و معنادهی به رفتارهای بدنی، گفتمان‌ها و بازنمایی‌های آن، زمینه‌های مؤثر بر این بازنمایی‌ها و تغییر و تحولات آن در اجتماعات زمانی و مکان معطوف می‌کند. اهمیت سنت مطالعات فرهنگی به واسطه توجه آن به پیوند متقابل ابعاد اجتماعی، فرهنگی و جسمانی تجارب انسانی است. مباحثی مانند تغییر و اصلاح بدن، مد و مدگرایی، بدن و فرهنگ جسمانی، نقشه‌بندی اجتماعی و فرهنگی بدن (تحلیل تنوع رفتارها و هیجانات جسمانی برحسب اجتماعات مکانی، گروه‌های شغلی و مانند آن) و دسته‌بندی گونه‌های مهم از گفتمان‌های بدن، چهارچوب مطالب این فصل را تشکیل می‌دهند. استدلال ما بر این است که علاوه بر آثاری که ویژگی‌های زمینه‌ای و ساختاری چون قومیت، جنسیت، طبقه، شهروندی، هویت مکانی و جغرافیایی و دین‌داری بر توجه و مدیریت بدن بر جای می‌گذارند، نقش فرهنگ در زندگی جسمانی و مادی را به درجاتی از بازنمایی و نیز گفتمان‌های موجود نسبت به آن می‌توان یافت. مقولات و سازه‌هایی چون بدن سالم در برابر بدن ناسالم، مردانگی و زنانگی، گفتمان‌های دینی و غیردینی بدن و سلامت در برابر معلولیت، تنها، نمونه‌ای از گفتمان‌های رایج بدن در متن زندگی روزمره است که درک و دریافت ما نسبت به بدن‌های خود و دیگران و تعامل

نسبت به آنها را شکل می‌دهد. تغییر در استانداردهای بدنی، هم‌زمان هم بر تحولات اجتماعی و سیاسی اثر دارد و هم از آن تأثیر می‌پذیرد. تفاوت‌های ظاهری در سطوح کلان، توجیه‌کننده برخی سیاست‌های کنارگذارنده و تبعیض‌ها و پیش‌داوری‌هاست.

فصل سوم، گفتمان‌های بدن در ایران را هدف قرار داده و تلاش می‌کند وجه گفتمانی، بازنمایانه و برساخته بدن را از خلال متون نثر و نظم ادب فارسی، متون دینی، برخی منابع مربوط به سلامت و پزشکی و نیز مفاهیم و دیدگاه‌های سنت‌های علوم اجتماعی و با تأکید بر مقولاتی چون زنانگی و مردانگی، جوانی و پیری، زیبایی و زشتی، آراستگی و آشفتگی و تندرستی و بیماری نشان دهد. تحلیل منابع و متون موجود، بیانگر آن است که در فرهنگ پیشامدرن و سنتی، در مقاطعی از تاریخ، تمایزات و تعارضاتی نسبت به گفتمان‌های بدن شناسایی می‌شود؛ بااین‌حال، وجه غالب در نگرش به دوگانگی بدن جسمانی و غیرجسمانی، روح (جان) برتر از جسم بوده است و ارزش معنوی بدن به واسطه کارکرد آیینی آن ارزیابی می‌گردد. در گفتمان پیشامدرن که تأثیرپذیری زیادی از گفتمان دینی را نشان می‌دهد، بدن اعتبار خود را از جمع می‌گیرد، حال آنکه با تحولات و تأثیرات مربوط به دوره مدرن، مقوله‌بندی‌ها و تعریف متفاوتی از بدن رواج می‌یابد. وضع قوانین و مقررات نوین، شکل‌گیری نهادهای جدیدی چون مدرسه و بیمارستان، رشد طبقه متوسط و گسترش فضاهاى شهری، وضعیت جدید و متفاوتی را برای انضباط‌بخشی و مدیریت بدن فراهم می‌کند که خود به درجاتی، محرکی برای ترویج ارزش‌های فردگرایانه به شمار می‌آید. زیاده‌روی در گفتمان غرب‌گرایانه و مواجهه خصومت‌آمیز یا تبعیض‌گرایانه با گفتمان‌های دینی، موجب رشد گفتمان‌های مذهبی و رقابت آنها با

گفتمان تجددگرایانه برای معنابخشی به بدن شده است. تحلیل رابطه بدن با مکان و فضا، موضوع فصل چهارم کتاب است. این فصل به دنبال پاسخ‌گویی به این پرسش است که دلالت‌های فضا و مکان در رفتارها و نگرش به بدن ایرانی در سیر تحولات تاریخی آن چگونه است و چگونه گفتمان‌ها به واسطه مکان و فضا، اقتدار و انضباط خود را بر بدن‌های ایرانی اعمال کرده و فهم زندگی روزمره را برای سوژه ایرانی امکان‌پذیر ساخته‌اند. استدلال محوری این فصل این است که دین در تاریخ، مهم‌ترین عامل در تعیین و انتظام ساختارها و فضاهای اجتماعی در ایران بوده است. آیین‌های دینی نقش بنیادینی در تعریف قواعد رفتاری در میدان‌های اجتماعی داشته‌اند و در نتیجه، تأثیرات خود را بر معماری و طراحی فضای کوچک و خصوصی منازل و به‌ویژه طراحی فضاهای عمومی و کالبدی شهری بر جای گذاشته‌اند. شهرهای سنتی ایرانی با محوریت عناصر مسجد، بازار و مرکز مدیریت سیاسی، سلسله‌مراتبی از قدرت و روابط و ارزش‌های اخلاقی را ترسیم می‌کنند. تقدس، حرمت و پاکی ارزش‌های حاکم بر فضاهای اجتماعی در جامعه پیشامدرن است که در آن، تمام فضاهای فیزیکی و کالبدی شهر (نه صرفاً مسجد و خانه) با نگرشی انسانی و بینشی مذهبی به یکدیگر پیوند می‌یابند. بدن سنتی، ارتباط بیشتری با فضاهای اجتماعی و طبیعی پیرامون خود دارند و غلبه مردان در آن آشکار است.

تغییرات در هنجارهای فضایی و مکانی بدن را آشکارا باید به نفوذ فرهنگ غربی منتسب دانست که به شیوه‌ای از بالا به پایین توسط دربار، ترویج و نظم فضایی پیشین را با اختلال مواجه کرد. نوسازی‌های شهری و افزودن عناصر مدرن، فارغ از نسبت‌های فرهنگی و توسعه‌ای با شهر، به کاهش معنویت فضا و شکل‌گیری کدها، زبان‌ها و به تبع آن،

گفتمان‌هایی بدیل در ارتباطات روزمره انجامید. در دوره مدرن، تمرکزگرایی دیوان‌سالارانه دولت با به حاشیه کشاندن مرکزیت مکان‌های مذهبی، موجب بروز تمایز رسمی، نیمه‌رسمی و غیررسمی، تقویت ارزش‌های فردگرایانه و غلبه ارزش‌های خودابرازانه و برون‌گرایانه شده است.

کتابنامه

- اباذری، یوسفعلی (۱۳۸۱)، «نوربرت الیاس و فرایند متمدن شدن»، تهران: نامه علوم اجتماعی، شماره ۱۹، صص: ۱۹ - ۲۵.
- ابراهیمی مسرت (۱۳۸۱)، «فضاهای عمومی در حصار»، فصلنامه معماری و شهرسازی، صص ۶۷ - ۶۳.
- اتابکی، تورج (۱۳۸۱)، فراسوی بینش جوهری، مترجم: ترانه یلدا، متن سخنرانی در دانشگاه آمستردام برای احراز کرسی استادی تاریخ معاصر، ۲۲ آذر ۱۳۸۱.
- اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۸۸)، «آسیب شناسی گفتمان اصلاح طلبی»، مجله زمانه، شماره ۸۱، صص ۷۱ - ۶۳.
- اخوت، احمد (۱۳۸۸)، تأملاتی درباره نشانه شناسی بدن و قدرت «دو بدن شاه»، تهران: خجسته.
- آذرگان، محمدحسین (۱۳۸۴)، سیستان، ویرین تاریخ ایران، گرگان: انتشارات عشق دانش.
- ارجمند، محسن (۱۳۸۴)، «گذشته چراغ راه آینده است (نگاهی به تاریخ طب در ایران)»، تهران: کتاب ماه علوم و فنون، شماره ۸۶، صص: ۲۱-۱۰.

- آزاد ارمکی، تقی؛ چاوشیان، حسن (۱۳۸۱)، «بدن به مثابه رسانه هویت»، تهران: مجله جامعه‌شناسی ایران، ش: ۱۶، صص ۷۵ - ۵۷.
- استرآبادی، بی‌بی خانم (۱۳۱۲ ه. ق)، *معایب الرجال*، تهران: کتابخانه موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، شماره: ۸۹۸۴، شماره سند: 1018A17، تاریخ آپلود: ۱ مه ۲۰۱۰، یو آر ال پایدار: <http://www.qajarwomen.org/find/item/1493>
- اسدی، لیلا (۱۳۸۴)، «بررسی قوانین کیفری ایران در امر پوشش مردم»، دو فصلنامه فقه و حقوق خانواده (ندای صادق)، سال دهم، شماره ۴۰.
- اسکمیلر، گراهام (۱۳۸۶)، *هابرماس، نظریه انتقادی و سلامت*، مترجم: حسینعلی نوزدی، تهران: مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی، چاپ اول.
- اسمات، بری (۱۳۸۵)، *میشل فوکو، مترجم: لیلا جوافشانی؛ حسن چاوشیان، تهران: اختران، چاپ اول.*
- اشرف، احمد (۱۳۵۳)، «ویژگی‌های تاریخی شهرنشینی در ایران دوره اسلامی»، *مجله نامه علوم اجتماعی*، شماره ۴، صص ۴۹ - ۷.
- اعتصامی، پروین (۱۳۸۷)، *دیوان اشعار، به کوشش رضا ابوطالب، تهران: پیری، چاپ دوم.*
- افشار اصل، مهدی؛ خسروی، باقر (۱۳۷۷)، *معماری ایران در دوره قاجاریه: مجله هنر، شماره ۲۶، صص ۱۳۸-۱۲۰.*
- البیته، شیرازی (۱۴۲۰ ه ق)، *الوعی السلامی، بیروت.*
- الناریوس، آدام (۱۳۶۳)، *سفرنامه آدام الناریوس، مترجم: احمد بهپور، تهران: سازمان انتشاراتی و فرهنگی ابتکار، چاپ اول.*
- اندرسن، پیتتر (۱۳۸۷)، *تعامل غیرکلامی، رفتار، صدا و سکوت*، مترجم: اسماعیل اسفندیاری، فراجو.
- انصاف‌پور، غلامرضا (۱۳۸۶)، *تاریخ و فرهنگ زورخانه و گروه‌های اجتماعی زورخانه‌رو، تهران: اختران.*
- اولیویه، جی. بی (۱۳۷۱)، *سفرنامه اولیویه، مترجم: محمدطاهر میرزا، تهران: اطلاعات، چاپ یکم.*
- آیت‌اللهی، محمدتقی (۱۳۷۰)، «خطوط کلی بهداشت در اسلام»، مشکوه، شماره ۳۰.
- ایسرائل، ژرار (۱۳۸۱)، *کوروش بزرگ، مترجم: مرتضی ثاقب‌فر، تهران:*

ققنوس، چاپ سوم.

باریکلو، علی رضا (۱۳۸۲)، طرح پژوهشی «تغییر جنسیت و پیامدهای حقوقی آن» برگرفته از مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۵.

بایر، بهناز؛ فاطمه، هداوند (۱۳۸۹)، «جایگاه لحن کلام در ارتباط غیرکلامی»، تهران: ماهنامه علمی/ تخصصی انجمن روابط عمومی ایران، ش ۷۴، صص ۶۰ - ۵۶.

بدیعی، پرویز (۱۳۷۸)، یادداشت‌های روزانه ناصرالدین‌شاه، تهران: سازمان اسناد ملی ایران، پژوهشکده اسناد. چاپ اول.

براون، ادوارد (۱۹۹۷)، تاریخ ادبیات ایران، مترجم: محمد زرنگار، کتابفروشی ایران - امریکا.

برد اف. ال؛ هارولد، وستون (۱۳۷۶)، گشت‌وگنداری در ایران، مترجم: علی اصغر مظهری کرمانی، تهران: جانان، چاپ یکم.

بررتون، جوئل پی (۱۳۷۷)، «فضای مقدس»، مترجم: مجید محمدی، مجله نامه فرهنگ، شماره ۲۹، صص ۱۴۵ - ۱۲۸.

برزگر، فرامرز (۱۳۵۰)، «ورزش و ایمان به قدرت و همبستگی ملی»، مونیخ، مجله کاوه، شماره: ۴۱، صص: ۱۳۸ - ۱۲۸.

برک، پیتر (۱۳۹۰)، تاریخ فرهنگی چیست؟، مترجم: ن. فاضلی؛ و. قلیچ، تهران: پژوهشکده تاریخ اسلام.

بکر، هاوارد (۱۳۸۷)، «عکاسی و جامعه‌شناسی»، مترجم: گلاره خوشگذران حقیقی، تهران: مجله بیناب، شماره ۱۲.

بورديو، پیر (۱۳۹۰)، تمایز، مترجم: حسن چاوشیان، تهران: ثالث، چاپ اول.

بهار، مهرداد (۱۳۶۰)، «تداوم برخی از ویژگی‌های تاریخی زندگی شهری در ایران»، مجله آرش، شماره ۲۶، صص ۱۵۵ - ۱۳۲.

بهار، مهرداد (۱۳۹۰)، آیین مهر و ورزش باستانی ایران، نشر حافظ، شماره ۸۸، صص ۱۶ - ۱۲.

بی‌من، ویلیام (۱۳۸۶)، زبان، منزلت و قدرت در ایران، مترجم: رضا مقدم‌کیا، تهران: نی، چاپ دوم.

پاک‌نژاد، سید رضا (۱۳۶۱)، اولین دانشگاه و آخرین پیامبر (جلد دوم)، تهران: اسلامیه.

پناهی، سید حمید (۱۳۸۸)، «فضاهای عمومی و خصوصی در طراحی و برنامه‌ریزی شهری»، مجله کتاب ماه هنر، شماره ۱۳۱، صص ۱۷ - ۱۲.

تهیه کتاب با یکی از روش‌های زیر امکان‌پذیر است :

مراجعه به سایت انتشارات تیسّا و خرید کتاب با **۱۰ درصد تخفیف**

www.teesa.pub

مراجعه حضوری یا سفارش تلفنی :

آدرس : تهران ، دروازه شمیران ، خیابان ابن سینا ، بعد از چهارراه فخرآباد ، کوچه حاج علیرضایی
شماره ۹ ، در کوچک ، طبقه ۲   تلفن تماس : ۷۷۶۰۲۸۹۵-۷۷۶۰۲۸۹۹-۷۷۶۰۴۵۶۳-۷۷۶۰۳۷۰۳

مراجعه به مراکز پخش :

ققنوس : میدان انقلاب ، خیابان منیری جاوید ، کوچه مبین ، شماره ۴
تلفن : ۶۶۴۰۸۶۴۰-۶۶۴۶۰۰۹۹

کسترش : خیابان دماوند ، خیابان سازمان آب ، کوچه چهارم غربی ، شماره ۲۸
تلفن : ۷۷۳۵۰۵۹۸

آثار : خیابان انقلاب ، خیابان ۱۲ فروردین ، خیابان شهدای ژاندارمری
جنب اداره پست ، شماره ۹۵   تلفن : ۶۶۴۶۱۸۹۳-۶۶۹۵۲۲۹۱

فرمنگ : خیابان انقلاب ، خیابان لبافی‌نژاد ، نرسیده به تقاطع کارگر ، شماره ۲۶۶ ، واحد ۵
تلفن : ۶۶۴۸۲۱۵۰

کتاب آوران : خیابان کارگر جنوبی ، کوچه شعله ور ، شماره ۱۶ ، طبقه دوم
تلفن : ۶۶۹۱۰۸۴۴-۶۶۹۲۴۰۲۲

انتشارات تیسّا

- آدرس : تهران ، دروازه شمیران ، خیابان ابن سینا ، بعد از چهارراه فخرآباد ، کوچه حاج علیرضایی ، شماره ۹ ، در کوچک ، طبقه ۲
- تلفن تماس : ۷۷۶۰۲۸۹۵-۷۷۶۰۲۸۹۹-۷۷۶۰۴۵۶۳-۷۷۶۰۳۷۰۳
- www.teesa.pub • iteesa@mail.com

An Introduction to Cultural history of The body in Iran

Mohammad saeed Zokaei
Maryam Aman pour

بدن وجه مهمی از فرهنگ عمومی، ارزش‌ها و شیوه زندگی ساکنان یک سرزمین را آشکار می‌سازد. تجربیات بدنی دلالت‌های آشکاری برای تنظیم روابط و تعاملات اجتماعی موجود داشته و نشانه‌ها و علائمی از نظم اجتماعی را در خود نهفته دارند. اثر حاضر، برش‌هایی از این حوزه حیاتی و نسبتاً مغفول را با رویکردی تجربی و با منظری بین رشته‌ای در سنت مطالعات فرهنگی مورد توجه قرار می‌دهد. ایده محوری نویسندگان کتاب این است که اگرچه در مسیر تحول هیجان‌ها و کنش‌های جسمانی در بستر تاریخی ایران، دین مهم‌ترین عامل در تعیین و نظم‌دهی به مصرف بدن و هنجارهای مختلف آن در متن زندگی روزمره بوده است، اما روندها و الگوهایی چون انعطاف‌پذیری، تنوع و تکثر، رسمی‌شدن و در پی آن - یا به موازات آن - غیررسمی‌شدن، نمایشی‌شدن و دموکراتیزه شدن که در حال حاضر وجه مشخصه بسیاری از کدهای رفتاری و هیجانی بدن در ایران محسوب می‌شوند، بیش از آنکه در فرایندی تاریخی و با تحولات ساختاری و نهادین جامعه سنتی همراه باشند و بر پایه و در امتداد آن شکل گیرند، متأثر از مواجهه و تأثیرپذیری مستقیم و غیرمستقیم از کانون‌های معنایی غیر ایرانی و به‌ویژه غربی بوده است.

فرهنگ و اجتماع ۲۰
نگاشت شهر ۳۷

انتشارات تپا

۲۰۰۰۰ تومان

